

OKTATÁSPOLITIKAI KOALÍCIÓK

Halász Gábor

Országos Közoktatási Intézet

Az az erőter, melyben az oktatáspolitikai formálódik, többféle dimenzió mentén rajzolódhat ki. Feltételezésünk az, hogy minden időszakra jellemző egy-két olyan, meghatározó súlyú oktatáspolitikai kérdés, amely a leginkább megosztja a politikaalakító erőket és a közvéleményt, s amelynek a megválaszolásában a különböző politikai erők között vita vagy megegyezés alakulhat ki. E kérdések alapján rajzolódhatnak ki az oktatáspolitikai erőteret meghatározó dimenziók.

Korábbi elemzésekben egy-egy korszak oktatásügyi vitáit, az ezekkel kapcsolatos dokumentumokat, írott vagy szóbeli megnyilvánulásokat elemezve próbáltunk felrajzolni olyan dimenziókat, melyek mentén az oktatáspolitikát formáló erők egymáshoz közeledhetnek vagy egymástól távolodhatnak (Halász, 1984, 1988).

Az alábbiakban egy olyan modellt szeretnénk bemutatni, amely arra tesz kísérletet, hogy jelezze, milyen dimenziók mentén, milyen fajta oktatáspolitikai koalíciók alakulhatnak ki a politikai rendszerváltást követően a 90-es évek Magyarországon. Ezúttal nem politikai deklarációk vagy kormányzati dokumentumok alapján teszünk kísérletet a modell felvázolására, hanem egy közvéleménykutatás adatai alapján¹.

Csoportképző dimenziók

Az adatokon végzett különböző többváltozós elemzések alapján két olyan jellegzetes dimenzió rajzolódott ki, amelyek mentén az embereknek az oktatással kapcsolatos elvárásai és véleményei a leginkább megoszlanak.

Az egyik dimenziót *modern-tradicionális* tengelynek nevezhetjük. A tradicionális elvárásoknak tekintjük a nemzeti hagyományok megőrzésével, a nemzeti szolidaritásra, erkölcsös életre és rendre neveléssel, illetve a vallásos neveléssel kapcsolatos elvárásokat. Ezzel szemben modern elvárásoknak tekintjük az egyéni kibontakozással, a tudományos ismeretek megszerzésével, az idegen nyelvek tanulásával vagy a továbbtanulással kapcsolatos elvárásokat. E dimenzió az, aminek a mentén a vizsgált sokaság vé-

¹ A közvéleménykutatást a Művelődési és Közoktatási Minisztérium megbízásából az Oktatáskutató Intézet és a SZOCIO-REFLEX Közvéleménykutató KFT végezte 1990 májusában. Az 1000 fős minta életkor, iskolai végzettség és lakóhely szerint reprezentálja a 18–70 éves korú magyar lakosságot.

leménye a legerősebben szóródik, amelyet tehát úgy tekinthetünk, mint az oktatáspolitikai polarizálódás egy potenciális tengelyét.

A másik dimenziót *szelektív–egalitárius* tengelynek nevezhetjük. Egalitáriusnak tekintjük az olyan oktatással kapcsolatos attitűdöket, melyekre a különböző képességű gyermekek eltérő színvonalú iskolákba küldésének az elutasítása, a hosszú ideig tartó, egységes állami iskolázás melletti állásfoglalás jellemző. A vélemények e dimenzió mentén is rendkívül erősen szóródnak, így ez is az oktatáspolitikai egyik legfontosabb polarizáló tengelyévé válhat.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján ennek megfelelően két attitűdváltozót konstruáltunk. Az egyik („TRADICIONALITÁS”) a modern–tradicionalis tengelyen, a másik („SZELEKTIVITÁS”) pedig a szelektív–egalitárius tengelyen méri az egyének oktatással kapcsolatos attitűdjeit. A két attitűdváltozó értékét egyéb változók értékeinek az egyszerű összeadásából nyertük. Az egyes változók azonos súllyal vettek részt az adott attitűdváltozó kialakításában. A „TRADICIONALITÁS” változó értékét tíz változó alakította ki, a „SZELEKTIVITÁS” értékét pedig hat változó.

Azt, hogy valaki hol helyezkedik el a „TRADICIONALITÁS” tengelyen, azzal mértük, hogy milyen típusú feladatok teljesítését várja el az iskolától. Előre nyomtatott kártyákon húsz olyan feladatot tettünk a megkérdezettek elé, melyek teljesítése az iskolától elvileg elvárható. A megkérdezetteket arra kértük, hogy rakják sorrendbe a feladatokat azok fontossága szerint. Az ilymódon keletkezett rangsor élére kerültek a legfontosabbnak, aljára a legkevésbé fontosnak tartott feladatok. A többváltozós elemzések azt mutatták, hogy a vélemények két jellegzetes feladatcsoport mentén szóródnak legerősebben: (a) tradicionalis értékekhez kötődő feladatok, mint a vallásos nevelés, a magyar nemzeti hagyományok megismertetése, a tisztességre, erkölcsre nevelés, a rendre, fegyelemre nevelés és a haza szeretetére való nevelés; (b) modern értékekhez kötődő feladatok, mint az egyéni képességek fejlesztése, a gondolkodás, az értelem fejlesztése, a tudományos ismeretek átadása, idegen nyelvek megtanítása, felkészítés a továbbtanulásra. Azok, akik az előbbi feladatcsoportot választották magasabb, azok pedig, akik az utóbbit, alacsonyabb pontértéket kaptak a „TRADICIONALITÁS” skálán.

Azt, hogy valaki hol helyezkedik el a „SZELEKTIVITÁS” skálán, a következők határozták meg:

a) Növelte e változó értékét, ha arra a kérdésre, hogy „Ön szerint hány éves kortól kellene a tanulókat tudásuk, képességeik, érdeklődésük alapján különválasztani, és különböző iskolákba járatni?” a megkérdezett 14 éves vagy az feletti életkort jelölt meg, és csökkentette, ha az alattit adott meg;

b) Növelte e változó értékét, ha a megkérdezett az átlagosnál fontosabbnak tartotta azt, hogy az állam pénzt költson a hátrányos helyzetű tanulók támogatására, és csökkentette, ha az átlagnál kevésbé fontosnak tartotta azt;

c) Végül a megkérdezetteknek az alábbi négy állításpár közül kellett kiválasztaniuk azt, amelyiket magukhoz közelebb állónak gondolnak (valamennyinél a második választása növelte, az első csökkentette a „SZELEKTIVITÁS” változó értékét): (1) „A gyerekeket képességeik és tudásuk alapján minél előbb a nekik legmegfelelőbb iskolába kell adni” – „Az a jó, ha a gyerekek képességeiktől és tudásuktól függetlenül minél hosszabb

ideig egy iskolában tanulnak”; (2) „A szülőnek joga van arra, hogy a gyermekét abba az iskolába írassa be, amelyiket a legjobbnak találja” – „Minden szülő abba az iskolába adja a gyermekét, amelynek a körzetébe tartozik, különben a kiváltságosok gyerekei kerülnének a jobb iskolákba”; (3) „Az a jó, ha minden iskola maga választja meg azt, hogy milyen tankönyvekből, hogyan tanít” – „Az a jó, ha az iskolák központilag előírt tankönyvekből egységesen ugyanazt tanítják”; (4) „A tehetségesek számára külön iskolákat kell nyitni, mert csak így bontakoztathatják ki képességeiket” – „A tehetségesek számára nem szabad külön iskolákat nyitni, mert ez sérti a társadalmi igazságosságot”.

A „TRADICIONALITÁS” és a „SZELEKTIVITÁS” attitűdváltozók nem teljesen függetlenek egymástól. A közöttük lévő enyhe korrelációt az okozza, hogy mindkettőt befolyásolja az egyén társadalmi helyzete, azaz iskolai végzettsége, foglalkozása és jövedelme, amennyiben az alacsonyabb társadalmi helyzetben lévőkre inkább az egalitárius, mint a tradicionális attitűd a jellemző.

A kutatási eredmények igazolják azt az ismert tételt, hogy az embereknek az oktatással kapcsolatos attitűdjeit és elvárásait elsősorban osztály-, illetve réteghelyzetük befolyásolja. Az oktatással kapcsolatos elvárásokban világosan leképeződik a társadalom rétegszerkezete, ez azonban, úgy tűnik inkább a modernség-tradicionális tengelyen fejeződik ki, mint a szelektivitás-egalitarianizmus tengelyen. Más szóval, a réteghelyzet erősebben befolyásolja azt, hogy az embereknek tradicionális vagy modern tartalmi elvárásai vannak az oktatással szemben, mint azt, hogy szelektív vagy egalitárius politikát támogatnak. Ez minden bizonnyal változik majd akkor, ha az iskolaszervezetben és az egyéb szelekciós mechanizmusokban olyan változások következnek be, amelyek az emberek számára nyilvánvalóvá teszik e mechanizmusoknak az egyes rétegek helyzetére gyakorolt hatását.

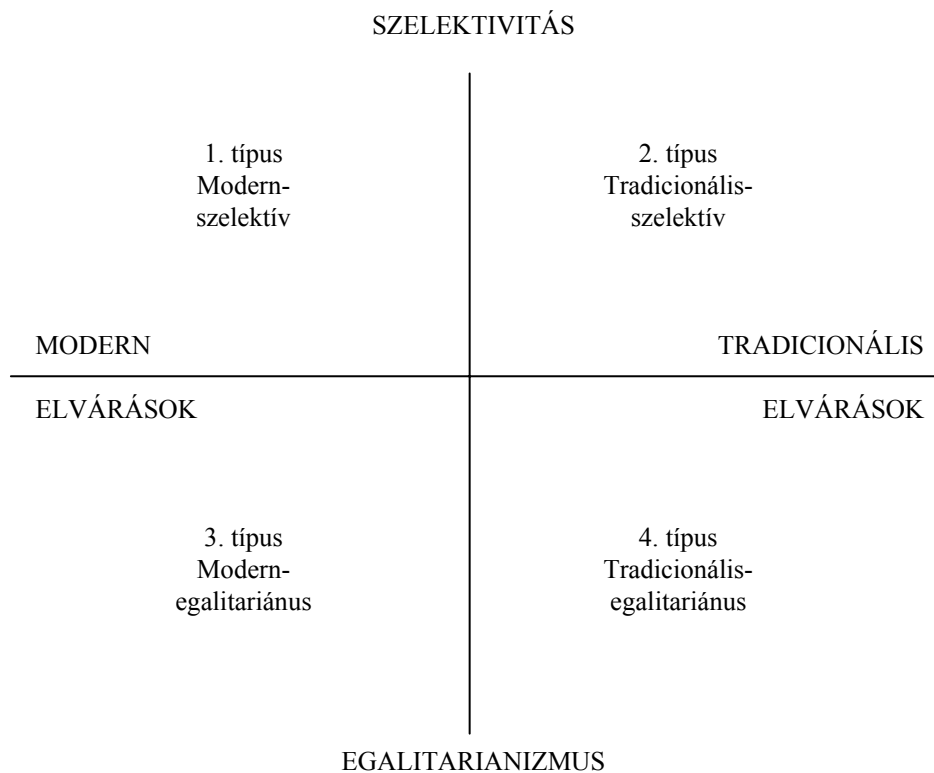
Az oktatáspolitikai erőtere és a preferencia-típusok

Ha a két tengelyen elfoglalt pozíciójuk szerint jellemezzük a megkérdezetteket, akkor négy oktatáspolitikai preferencia-típus jelenik meg előttünk (1. ábra).

A tengelyek középpontját az adott változó átlaga adja. Így a „TRADICIONALITÁS” tengely baloldalára, azaz a „modern” típusba azok kerültek, akikre az átlagnál kevésbé jellemző a tradicionális elvárásrendszer, a jobboldalára pedig azok, akikre az átlagnál jobban. Ugyanígy az „SZELEKTIVITÁS” tengelynek a metszéspont feletti részére azok, akikre az átlagosnál szelekciópártibb, a metszéspont alatti részére pedig azok, akikre az átlagosnál kevésbé szelekciópárti elvárásrendszer volt jellemző.

Vajon kik alkotják az egyes típusokat, milyen az egyes típusokba tartozó csoportok társadalmi összetétele, milyen politikai preferenciarendszer jellemző rájuk? Kik azok az egyes csoportokon belül, akik elvárásaikat tekintve közel állnak más csoportokhoz, és akiktől valamilyen irányban kompromisszumok megkötése várható, és kik azok, akik a széleken helyezkednek el, és ezért feltehetően kevésbé kompromisszumkészek? E kérdé-

sek megválaszolásával próbálhatunk meg következtetni arra, hogy milyen oktatáspolitikai koalícióképződés képzelhető el ma Magyarországon.



1. ábra

Az oktatáspolitikai erőtere és az oktatáspolitikai típusok

Az egyes típusok jellemzői

1. *Modern-szelektív típus.* Mintánkból e típusba került a megkérdezettek 28,3%-a (278 fő). Ebben a típusban a legmagasabb az érettségizettek (70%) és a városban élők (74%) aránya, ennek a típusnak a legalacsonyabb az átlagéletkora (41 év), és itt a legmagasabb az egy főre jutó családi jövedelem (8036 Ft). E típuson belül különösen a ve-

zető állásúak és értelmiségiek vannak felülreprezentálva. Az e típusba tartozók az átlagnál elégedetlenebbek az oktatás mai helyzetével (5 fokozatú skálán átlag 2,9-es érték), és közöttük a legmagasabb azoknak az aránya, akik a stabilitás helyett inkább jelentős változásokat szeretnének az oktatásban² (63%). E típuson belül a legmagasabb az iskolás korú gyermeket nevelő szülők aránya (41%).

E típuson belül a legmagasabb a határozott politikai preferenciával (pártszimpatiával) rendelkezők aránya (67%). A legmagasabb köztük az SZDSZ-szel szimpatizálók aránya (23%), ezt követi, azonos arányban a FIDESZ-szel és az MDF-fel rokonszenvezők aránya³. Az átlagnál inkább jellemzi őket az a vélemény, hogy az életben való boldoguláshoz szükséges az iskolázás (47%). Döntő többségük híve magániskolák felállításának (80%).

E típuson belül a legnagyobb azoknak az aránya, akik inkább a gyermekekre való odafigyelést és tapintatot hangsúlyozó nevelést választják a szigorúbb, nagyobb fegyelmet követelő neveléssel szemben (66%), akik a legnagyobb arányban fogadják el azt a véleményt, hogy a mai iskolák túlterhelik a gyermekeket, azzal szemben, hogy az iskolák nem állítanak elég komoly követelményeket (35%), és akik a leginkább elfogadják azt, hogy a neveléshez pedagógiai szakértelemre van szükség (54%).

2. *Tradicionális–szelektív típus.* Ebbe a típusba a megkérdezettek 19,1%-a (188 fő) került. Ez a falun élő emberek jellegzetes típusa, a városiak aránya itt a legkisebb (34%). Az érettségizettek aránya alacsony (27%), de magasabb, mint a 4. típusba tartozók körében. Alacsony az egy főre jutó átlagjövedelem (5305 Ft), és magas az átlagéletkor (47 év), de a jövedelem magasabb és az átlagéletkor alacsonyabb, mint a 4. típusba tartozóknál. Ebben a típusban a legmagasabb a szakképzettség nélküli segéd munkások aránya. Ez a típus az, amely a legkevésbé elégedett az oktatás mai állapotával (2,7 pont) és ők azok, akik a legmagasabbra helyezik az oktatást azon feladatok sorában, melyekre az államnak pénzt kellene adnia (15 feladat közül átlag a 4,1. helyre). A szülők aránya e típusban a legalacsonyabb (24%), viszont itt található a legnagyobb arányban a nagyszülők (30%).

Ezen a típuson belül is viszonylag magas a határozott politikai preferenciával rendelkezők aránya (63%). E típuson belül az MDF-fel rokonszenvezők vannak a legnagyobb arányban (26,3%), és egyben itt található az MDF-szimpatizánsok legnagyobb része. Alacsonyabb az SZDSZ-szel (12%) és itt a legalacsonyabb a FIDESZ-szel szimpatizálók aránya (6,3%). Különösen magas e típuson belül a Kisgazdapárttal rokonszenvezők aránya (11%). Az e típusba tartozók döntő hányada véli úgy, hogy az életben is-

² A kérdések egy részét, így azt is, amelyik a stabilitás, illetve a változás akarására vonatkozik, egymással el-
lentétes állítások formájában tettük fel, melyek közül a megkérdezetteknek a hozzájuk közelebb állót kellett
kiválasztani. Ilyen típusú kérdéssel kérdeztünk rá arra, hogy mennyire fontos az iskolázás az életben való
boldoguláshoz, mennyire megterhelő vagy éppen laza az iskolai tanítás, inkább több fegyelem és szigorúság,
vagy inkább több tapintat és odafigyelés kellene, illetve mennyire tekinthető szakértelmet kívánó tevékeny-
ségnek a nevelés.

³ Itt újra hangsúlyozni kell, hogy az adatgyűjtés 1990 májusában történt, ezért a politikai vonzódások azóta
történt erős átalakulása miatt a pártszimpatiára vonatkozó adatokat igen nagy óvatossággal kell kezelniük.
Különösen a KNDP-vel és az MSZP-vel rokonszenvezők adatait kell óvatossággal kezelni a viszonylag ala-
acsony elemszám miatt.

kolázottság nélkül is lehet boldogulni (23%). A magániskolák létesítését az e típusba tartozók többsége is elfogadja (59%), ha nem is olyan arányban, mint az 1. típus esetében.

Az e típusba tartozók vélik úgy a legnagyobb arányban, hogy szigorúbb nevelést kellene adni az iskolákban (55%). Az 1. típusba tartozóknál inkább választják azt a véleményt, hogy az iskolák nem állítanak elég komoly követelményeket a tanulókkal szemben, mintsem azt, hogy túlterhelik őket (70%), viszont az ő körükben a legalacsonyabb azoknak az aránya, akik már az egész fiatal korú gyermekektől is komoly tanulási teljesítményt várnának el (43%). Az e típusba tartozóknak már csak kevesebb, mint a fele (48%) véli úgy, hogy a nevelés pedagógiai szakértelmet kívánó tevékenység.

3. Modern–egalitárius típus. E típusba a megkérdezettek 24,6%-a (242 fő) került. A városiak arányát (72%) és az ide tartozók átlagéletkorát (41 év) tekintve ez a típus hasonló az 1. típushoz. Az érettségizettek aránya azonban, noha a többség itt is rendelkezik ezzel a végzettséggel, itt már jóval alacsonyabb (54%). E típusban található meg legnagyobb arányban a szakmunkás réteg és a középszintű szellemi foglalkozásúak, ezzel szemben a betanított és segédmunkások aránya itt alacsony. Ez a csoport a leginkább elégedett az oktatás jelenlegi állapotával, és az előzőeknél kevesebbet is fordítana oktatásra az állami kiadásokból. A típusba tartozóknak valamivel több, mint egyharmada (35%) iskolás korú gyermeket nevelő szülő. Az előző típusba tartozókhöz hasonlóan e csoport képviselőinek is csak valamivel több mint fele (52%) véli úgy, hogy inkább nagy változások kellenének az oktatásügyben, mintsem stabilitás. Ebben a típusban a legalacsonyabb a vallásos emberek aránya (50,4%).

Ezen a típuson belül a legalacsonyabb a határozott politikai preferenciával rendelkezők aránya: csak 56%-uk jelölt meg olyan pártot, amelyikkel rokonszenvezik. A különböző politikai pártok iránti rokonszenv itt oszlik meg a leginkább kiegyensúlyozott módon. A többség itt is az MDF felé vonzódik (17%), de jóval kisebb arányban, mint a 2. típusnál. Az SZDSZ-pártiak aránya az előző típusnál megfigyelthez hasonló (13%), ellenben a FIDESZ-szel rokonszenvezők aránya magasabb (12%). Aránylag magas e csoporton belül a kiszáradással szimpatizálók aránya is (7,4%). Valamennyi típus közül erre jellemző leginkább az a vélekedés, hogy az életben való boldoguláshoz iskolázottság kell (48%). Noha alapvetően az egalitárius elvárások jellemzik, az 1. típusnál ugyan kisebb arányban, de e csoport tagjainak a döntő többsége (67%) is elfogadja a magániskolák állításának a lehetőségét.

Ami az iskolai tanítással és neveléssel kapcsolatos attitűdöket illeti, az e típusba tartozók között mindkét előbb említett csoportbelieknél nagyobb az aránya azoknak, akik szívesen vennék a gyerekek iskolai terhelésének a növelését (69%), akár már kisgyermek korban is (54%). A többség itt is a szigorúbb nevelés híve (54%), és az előző csoportnál megfigyelthez hasonló arányban vannak azok, akik a nevelést pedagógiai szaktevékenységnek tekintik (54%).

4. Tradicionális–egalitárius típus. A megkérdezettek 28%-a (276 fő) került ebbe a típusba. Az e típusba tartozóknak a legmagasabb az átlagéletkora (48,3 év), a legalacsonyabb az egy főre jutó családi jövedelmi szintje (4992 Ft), és itt a legalacsonyabb az érettségizettek (18,5%), illetve legmagasabb a 8 általános iskolai osztályt vagy annál kevesebbet végzettek aránya (59%). Ugyanakkor e csoporton belül magasabb a városiak

aránya, mint a 2. típuson belül (45%). Igen magas közöttük a segéd- és betanított munkások aránya (21, illetve 22%). E csoportban is viszonylag magas a nagyszülők aránya (30%). Az oktatással az átlagnál elégedettebbek (3,1 pont), és ők akarnák a legkevésbé azt, hogy az állam több pénzt fordítson az oktatásra. Ez az a típus, ahol a vallásos emberek aránya a legmagasabb (81,9%).

Ebben a típusban is többségben vannak a semmilyen párttal nem rokonszenvezők (58%). E típuson belül is valamivel magasabb az MDF-fel rokonszenvezők aránya (23%), mint a megkérdezett népesség egészében. Itt a legalacsonyabb az SZDSZ-hívek aránya (9,4%), ellenben a FIDESZ-szel rokonszenvezők itt nagyobb arányban találhatók (8,7%), mint a 2. típusban. A nem nagy arányban található kereszténydemokrata és szocialista szimpatizánsok legnagyobb része e csoporthoz tartozik: az arányuk 6,9% (KDNP), illetve 4,3% (MSZP). Ez az egyetlen csoport, ahol a többség ellenzi a magániskolákat (57%), és ahol a legalacsonyabb a változások iránti igény (47%).

Az e típusba tartozók vélik legnagyobb arányban azt, hogy az iskolákban komolyabb tanulmányi munkát kellene folytatni (73,3%), mégpedig már kisebb gyermekek körében is (55%). A szigorúbb nevelést és nagyobb fegyelmet az előző csoportnál valamivel kisebb arányban részesítik előnyben a tapintatos, odafigyelő neveléssel szemben (52%). Végül ez az a csoport, amelyben a legkisebb azoknak az aránya, akik elismerik a nevelés szakmai jellegét (43%).

Szélsőségesek és koalícióképesek

A koalícióformálódás lehetőségét nagymértékben befolyásolja a vélemények közelsége vagy távolsága. A feltételezésünk az – amint említettük –, hogy a felrajzolt oktatáspolitikai erőterben azok a leginkább koalícióképesebbek, akik egymáshoz a legközelebb találhatóak. A leginkább koalícióképesek azok a „mérsékelték” lehetnek, akik a metszéspont-hoz közel találhatóak, míg a legkevésbé koalícióképesek feltehetően azok a „szélsőségesek”, akik a metszésponttól távol vannak. Ezért fontos lehet annak az elemzése, hogy az egyes csoportokon belül mekkora a „mérsékelték” és a „szélsőségesek” aránya.

Ha a felvázolt oktatáspolitikai erőteret alkotó dimenziókat tovább felezzük aszerint, hogy az adott póluson melyek a még mérsékelt vagy centrista (a metszéspont-hoz közeli), és melyek a már szélsőséges (a metszésponttól távoli) pozíciók, akkor a korábbi négy típus mellett tizenhat típus képe rajzolódik ki (vö. 2. ábra). Ezek közül négy (6, 7, 10, 11) minden irányban koalícióképes: ezek a „centrista” (C) csoportok. Nyolc típus (2, 3, 5, 8, 9, 12, 14, 15) csak egy irányban koalícióképes, ezek az „egyoldalúak” (E). Végül négy típus (1, 4, 13, 16) semmilyen irányban nem koalícióképes, ez utóbbiakat tekinthetjük a „szélsőségeseknek” (SZ). E csoportok elhelyezkedését mutatja a 2. ábra.

SZELEKTIVITÁS

1 (SZ)	.	2 (E)	3 (E)	.	4 (SZ)
	.			.	
	.			.	
.....					
5 (E)	.	6 (C)	7 (C)	.	8 (E)
	.			.	
	.			.	
MODERN	.			.	TRADICIONÁLIS

ELVÁRÁSOK	.			.	ELVÁRÁSOK
	.			.	
9 (E)	.	10 (C)	11 (C)	.	12 (E)
	.			.	
	.			.	
.....					
13 (SZ)	.	14 (E)	15 (E)	.	16 (SZ)
	.			.	
	.			.	

EGALITARIANIZMUS

2. ábra

Koalícióformálódás az oktatáspolitikai erőterben

Az, hogy az emberek hol helyezkednek el ebben az oktatáspolitikai erőterben, rendkívül erősen összefügg társadalmi réteghelyzetükkel. Jól mutatja ezt, ha az egyes csoportokon belül megnézzük az érettségivel nem rendelkezők, illetve az érettségizettek arányát. Az érettségivel nem rendelkezők aránya különösen a szélsőségesen tradicionális (4, 8, 12 és 16 számmal jelzett) csoportokban magas: a szélsőségesen egalitárius és egyúttal szélsőségesen egalitáriusok között (16. számmal jelzett csoport) 91,2% az arányuk, a szélsőségesen szelekción párti és egyúttal szélsőségesen tradicionális (4. számmal jelzett) csoporton belül 90%. Ezzel szemben a magasabb végzettségűek aránya különösen a szélsőségesen modern (1, 5, 9, 13 számmal jelzett) csoportokon belül magas. A szélsőségesen modern és egyúttal szélsőségesen szelekción párti (1. számmal jelzett) csoporton belül az arányuk 83,6%. (Az egyes csoportokon belül az érettségizettek és érettségivel nem rendelkezők arányát az 1. táblázat tartalmazza.)

Oktatáspolitikai koalíciók

1. táblázat. Az érettségizettek és érettségivel nem rendelkezők aránya az oktatáspolitikai erőter különböző pontjain elhelyezkedő csoportokban (%)

Oktatáspolitikai típusok	NINCS érettségije	VAN érettségije	N
„SZÉLSŐSÉGESEK”			
1. szelektív-modern	16,4	83,6	73
4. szelektív-tradicionális	90,0	10,0	30
13. egalitárius-modern	49,5	51,0	51
16. egalitárius-tradicionális	91,2	8,8	91
„CENTRISTÁK”			
6. szelektív-modern	42,6	57,4	68
7. szelektív-tradicionális	56,9	43,1	58
10. egalitárius-modern	49,3	50,7	75
11. egalitárius-tradicionális	68,6	31,4	51
„EGYOLDALÚAK”			
2. széls. szelektív - modern	34,4	65,6	61
3. széls. szelektív - tradicionális	69,8	30,2	63
5. szelektív - széls. modern	26,6	73,4	79
8. szelektív - széls. tradicionális	88,6	11,4	35
9. egalitárius - széls. modern	32,2	67,8	59
12. egalitárius - széls. tradicionális	80,9	19,1	47
14. széls. egalitárius - modern	51,7	48,3	60
15. széls. egalitárius - tradicionális	79,3	20,7	87

Érdeemes megnézni, hogy milyen társadalmi adottságok jellemzik egyfelől a minden irányban koalícióképes „centrista” (C) (6, 7, 10, 11) csoportot (ide sorolható a megkérdezettek 26%-a), másfelől a semmilyen irányban sem koalícióképes „szélsőséges” (SZ) (1, 4, 13, 16) csoportot (ide sorolható a megkérdezettek 25%-a).

Általában az jellemző, hogy a semmilyen irányban nem koalícióképeseknek, azaz a „szélsőségeseknek” alacsonyabb az iskolai végzettségük (az érettségivel nem rendelkezők aránya 60% közöttük, szemben a centristák közötti 53,2%-kal), idősebbek (az átlagéletkor e csoporton belül 46 év, míg a centristák körében 44 év), alacsonyabb jövedelműek, és nagyobb közöttük az iskoláskorú gyermekkel nem rendelkezők aránya.

A szélsőségesek aránya a FIDESZ hívek között a legalacsonyabb: 17%. A többi párt követőinél ez az arány a következő: KNDP: 38%, SZDSZ és MSZP: 29%, az egyetlen parlamenti párttal sem rokonszenvezők: 26%, FGKP: 24%, MDF: 20%. A centristák

aránya a FIDESZ, az MDF hívei és az egy parlamenti párttal sem rokonszenvezők körében a legmagasabb, mindhárom csoportban 28%. A többi párt hívei között: SZDSZ: 24%, FGKP, KNDP és MSZP: 15%.

Oktatáspolitikai koalícióformálódás

Minden arra utal, hogy az oktatáspolitikával kapcsolatos jelentősebb elvárások követik a társadalom réteg szerinti és politikai tagozódását. Ebből – és ez a vizsgálatunk legfontosabb következtetése – arra lehet következtetni, hogy az oktatáspolitikai alakulása többé-kevésbé kalkulálható, azaz nincs teljesen kiszolgáltatva a vélemények szeszélyes alakulásának. Nem reménytelen vállalkozás tehát feltételezéseket megfogalmazni arra nézve, hogy a jövőben milyen típusú oktatáspolitikai konfliktusok várhatók, ezek kapcsán milyen érdekközlések alakulhatnak ki, s a vitáknak milyen kimenetei képzelhetők el.

Vajon milyen koalíciók kialakulására lehet számítani a négyféle oktatáspolitikai típus között? Vajon annak van-e nagyobb valószínűsége, hogy a modern vagy inkább annak, hogy a tradicionális értékek mentén alakul ki oktatáspolitikai érdekegyezés a társadalmon belül? És vajon inkább egy szelektív, vagy inkább egy egalitárius politika nyerhet teret az oktatáspolitikai porondján?

A politikát feltehetően elsősorban egyfelől azok a csoportok fogják alakítani, amelyeket a politika alakulása a legközvetlenebbül érint, azaz az iskolás korú gyermeket nevelő szülők és az oktatás kérdéseiben inkább érdekelt iskolázottabb rétegek, másfelől azok, amelyek a leginkább rendelkeznek politikai képviseléssel a jelenlegi hatalmi struktúrában.

Az iskolás korú gyermekekkel bíró szülők aránya a modern értékek mellett állást foglaló csoportokban (1. és 3. típus) jóval magasabb (37%), mint a tradicionális értékeket hangsúlyozó típusokban (27%). E típusokban található az oktatás befolyásolására inkább képes iskolázottabb rétegek (a diplomások 82%-a és az érettségizettek 74%-a).

Ugyanakkor a modern értékek mellett elkötelezettek csoportjába tartozókat nyilvánvaló módon megosztja a rendszer szelektivitásához való viszonyuk. A szülőknek csaknem fele (49%) a szelektívebb rendszer mellett teszi le a voksát, s az így vélekedők éppen a legiskolázottabbak közül kerülnek ki. A diplomával rendelkezőknek 65%-a és az érettségivel rendelkezőknek 54%-a a szelektívebb rendszer híve.

A társadalom politikailag aktív része, úgy tűnik, ugyancsak inkább a szelektívebb rendszer pártolójának tűnik. Amíg a politikai preferenciával nem rendelkezőknek 58%-a található az egalitárius attitűddel rendelkezők között, addig a valamilyen pártszimpátiát kifejezőknek csak 49%-a. A kormánypártok támogatóinak csaknem fele támogatja a szelektív megoldásokat (47%), a liberális ellenzéki pártok támogatóinak viszont már csaknem kétharmada (62%) a szelektív megoldások híve.

Ami a modern kontra tradicionális értékeket illeti, a pártpreferenciával rendelkezők, tehát a feltehetően politikailag aktívabbak többsége (54%) a modern értékek támogatójának tűnik. A legnagyobb eltérés a kormánypártok és az ellenzéki pártok támogatói kö-

zött inkább ebben a dimenzióban található. Amíg a kormánypártok támogatóinak 57%-ára a tradicionális elvárások jellemzőek, addig az ellenzéki pártok támogatóinak 65%-a modern értékek mellett foglal állást.

Mármost mindezek alapján milyen fajta oktatáspolitikai megegyezésnek van legnagyobb valószínűsége a mai magyar társadalomban? Egy egalitárius politikának, legyen az akár modern, akár tradicionális értékek mentén szerveződő, vizsgálatunk alapján nincs nagy politikai realitása. A szülők és az iskolázottabb rétegek, csakúgy mint a domináns politikai erők támogatóinak a többsége ezt nem kívánja. Nagyobb a valószínűsége egy szelekciót erősítő politikának. Az, hogy ez tradicionális vagy modern értékek nevében formálódik, attól függhet, hogy a modern szellemű szelekciópárti tényezők mennyire hajlandóak közeledni a modern szellemű egalitárius célokat követők felé, illetve a tradicionális értékeket követő szelekciópártiak mennyire hajlandók a tradicionális orientációjú egalitárius célokat követők felé közeledni.

Egy olyan irányítási szisztéma, amely nagyobb beleszólást enged a szülőknek és az iskolázottabb társadalmi rétegeknek, feltehetően a szelektív–modern sarok felé tolja el a politikát. Egy olyan irányítási szerkezet, amelyre a pártbefolyás a jellemző – a jelenlegi pártstruktúra mellett –, feltehetően ugyancsak inkább a szelektív irányba tolja el az erőket, de egyúttal erősíti a tradicionális elvárások súlyát, illetve növeli a modern és tradicionális elvárások közötti konfliktusok megjelenésének a valószínűségét. Az egyik legizgalmasabb kérdés végül is az, hogy az előttünk álló oktatáspolitikai vitákban az értékeket érintő tartalmi kérdéseknek (a modern–tradicionális tengelyen zajló viták) lesz e meghatározó súlyuk, vagy pedig a társadalmi rétegérdekeket érintő strukturális kérdéseknek (a szelekció–egalitarianizmus tengelyen zajló viták).

E tanulmány az Oktatókutató Intézet által 1990 szeptember 17–18-án tartott „Rendszerváltás – Társadalom – Oktatás” c. oktatásszociológiai konferencián elhangzott előadás szövege alapján készült. A kutatás eredményeinek átfogó ismertetése a „Társadalmi igények, iskola, oktatáspolitikai” c. kötetben jelenik meg (Kutatás közben, 167. Oktatókutató Intézet, 1991).

Irodalom

Halász Gábor (1984): Az oktatáspolitikai szerkezete a hatvanas-hetvenes években. *Medvetánc* 2–3. sz. 73–96.

Halász Gábor (1988): Radikális ideológia és kompromisszumos gyakorlat: oktatáspolitikai Magyarországon a hatvanas évek elején. *Medvetánc* 4. sz. 243–252.

Halász Gábor

ABSTRACT

GÁBOR HALÁSZ: EDUCATIONAL POLICY COALITIONS

The paper describes the structure of potential educational conflicts and coalitions in Hungary on the basis of public opinion survey data. The data were collected in 1990 on a sample of 1000 persons representing the adult population of Hungary. A high level of variance of opinions was observed in two dimensions: (1) opinions in favour of traditional vs. modern educational objectives; (2) opinions in favour of selective vs. egalitarian policies. According to these dimensions a typology of educational policy expectations was developed with four different types: (1) traditional-selective; (2) modern selective; (3) traditional-egalitarian; (4) traditional-selective. Survey results are analyzed based on differences in the social composition (age, educational level, income, political attachment etc.) of the groups representing the four types. Some hypotheses were formulated on possible conflicts and compromises between individuals belonging to the four different groups. According to their position in the educational policy field individuals were grouped into three categories, each of them characterized by their readiness for compromise: (1) „the centrist”, (2) „the one-sided” and (3) „the extremists”. The article puts forward two major conclusions: (1) the social arena of educational policy-making in Hungary has a rather clear structure based on relatively stable social factors; which (2) creates a certain possibility to predict potential conflicts and compromises between the different actors of educational policy-making.

MAGYAR PEDAGÓGIA **91**. Number 1. 51–62. (1991)

Levelezési cím / Address for correspondence: Halász Gábor, Országos Közoktatási Intézet, H–1399 Budapest, Dorottya u. 8.